

Về tên gọi An Nhất Thuyền

ở huyện Bình An, Thủ Dầu Một xưa.

TS. Huỳnh Ngọc Đáng¹

Trong nhiều công trình viết về Thủ Dầu Một xưa, khi đề cập đến huyện Bình An, nhiều tác giả đều cho rằng An Nhất Thuyền 安一船 là tên gọi một đơn vị hành chính cấp cơ sở của triều Nguyễn, tương đương với các thôn 村, xã 社 phường 坊...Đó là sự nhầm lẫn.

Sự nhầm lẫn này bắt đầu từ một sai sót nhỏ trong tập sách *Phú Cường, Lịch sử-văn hóa và truyền thống cách mạng*² do cấp ủy Đảng của 3 địa phương Phú Cường, Phú Thọ và Chánh Nghĩa (Thị xã Thủ Dầu Một) tổ chức, chỉ đạo biên soạn và xuất bản vào năm 1990. Đây là một công trình biên soạn khá nghiêm túc. Đương thời, sau khi xuất bản, cuốn sách đã được dư luận đánh giá khá cao, được nhiều vị là các nhà nghiên cứu đáng kính ở thành phố

¹ Hội Sử học Bình dương, email: huynhngocdang@gmail.com

² Chính tác giả bài viết này lúc đó là người biên soạn chính của công trình. Nay xin nói lại cho đúng và xin phép được xin lỗi các thể hệ độc giả về sai lầm này.

Hồ Chí Minh tìm đọc, biểu dương và góp ý. Tuy nhiên, cả tác giả và các nhà nghiên cứu khác khi đọc tác phẩm đều không phát hiện sự nhầm lẫn đó.

Trong tập sách này, tác giả viết về An Nhất Thuyền như sau:

“...Xóm Dầu Đặc tức An Nhất Thuyền (chuyên đóng thuyền cho địa phương). Nay thuộc quảng từ chợ Thủ kéo dài lên đến thành Quan...” (trang 14)

“ ...Tên Phú Cường xuất hiện để thay thế cho địa danh thôn Phú Lợi (nơi đặt lỵ sở của huyện Bình An) và một số những tên địa danh hành chánh khác như An Nhất Thuyền, Phú Lợi Trung, Phú Lợi Đông, Phú Lợi Tây...” (trang 18)

“...Một trong những nét nổi bật của Phú Cường huyện lỵ Bình An là ở đây có sự hình thành khu cửa xẻ gỗ đóng thuyền khá lớn. Đó là dấu vết cũ của thôn An Nhất Thuyền đã từng là một đơn vị hành chánh biệt lập từ trước năm 1836...” (trang 22)

Thật ra tác giả đã không sai, thậm chí còn có công phát hiện Phú Cường, huyện lỵ Bình An xưa là trung tâm cửa xẻ gỗ và đóng thuyền lớn nhất nhì của Nam kỳ lục tỉnh. Tác giả cũng đã có công khi đã tìm tòi và phát hiện ra tên gọi An Nhất Thuyền và đã cố gắng giải thích ý nghĩa tên gọi này cũng như bước đầu chỉ ra vị trí của nó ở đâu so với cảnh quan hiện nay...

Sự nhầm lẫn lớn nhất của tác giả *Phú Cường, Lịch sử-văn hóa và truyền thống cách mạng* chung quanh tên gọi An Nhất Thuyền là đã xem nó là một đơn vị hành chánh cấp cơ sở. Nguyên nhân của sự nhầm lẫn có thể do thiếu tư liệu nhưng cũng có phần do còn non về phương pháp phê khảo sử liệu của người biên soạn. Nhiều tác giả khác trong các công trình đi sau đều tự san sẻ

sự nhầm lẫn đó với người đi trước. Ngay cả nhà nghiên cứu Nguyễn Đình Đầu khi nghiên cứu về địa bạ triều Nguyễn cũng đã nhầm lẫn khi xếp An Nhất Thuyền (ở huyện Bình An) và Thắng Nhất Thuyền, Thắng Nhị Thuyền, Thắng Tam Thuyền (ở huyện Phước An- nay là thành phố Vũng Tàu) như là 4 đơn vị hành chánh cấp cơ sở của tỉnh Biên Hòa³.

Các công trình nghiên cứu gần đây với số lượng tư liệu khá phong phú đã có thể khẳng định: *An Nhất Thuyền không phải là một đơn vị hành chánh cấp cơ sở, cũng không phải là một công xưởng chèo xẻ gỗ đóng thuyền.*

Vậy An Nhất Thuyền là gì?

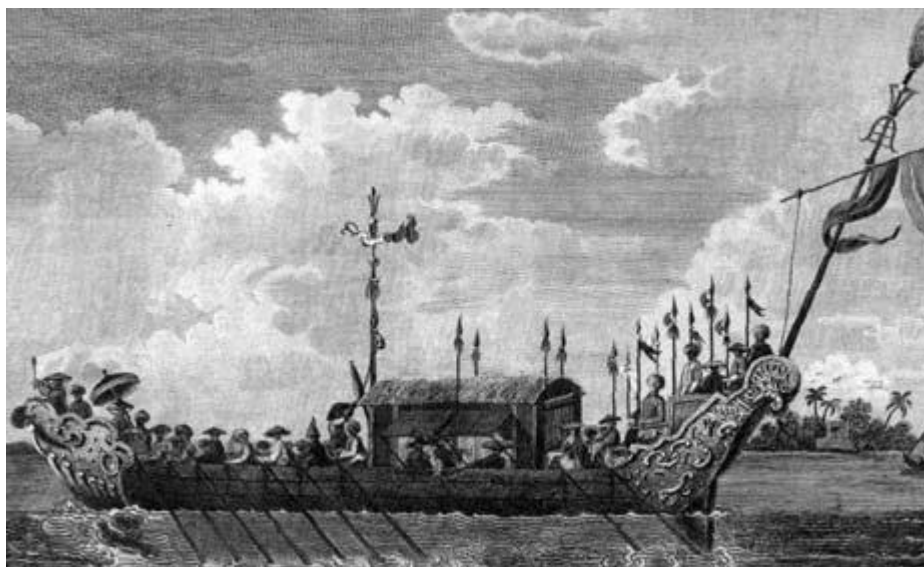
Chữ *thuyền* 船 ở đây có nghĩa cụ thể chỉ chiếc thuyền, một phương tiện đi lại trên sông, biển, đó cũng là chiến thuyền.

Trong tổ chức bộ máy nhà nước từ trung ương đến địa phương thời Nguyễn, không hề có đơn vị hành chính cấp cơ sở tên gọi là *thuyền*. Tuy nhiên, chữ *thuyền* như trên lại là tên gọi đơn vị nhỏ nhất của thủy binh triều Nguyễn

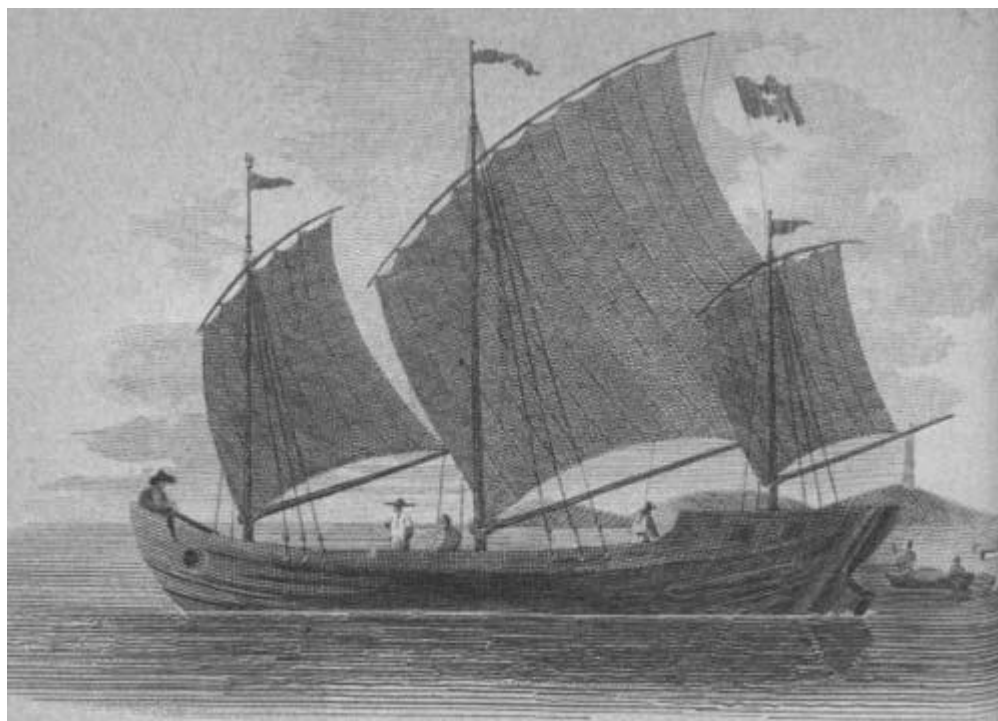
Cùng với tượng binh, bộ binh và pháo binh, thủy binh luôn được các triều đại phong kiến Việt Nam chăm lo, xây dựng. Mỗi thời thủy binh đều có những đặc trưng riêng về tổ chức và phương thức tác chiến. Vũ khí trên thuyền chiến cũng luôn được cải tiến và luôn là những loại vũ khí lợi hại. Thời các chúa Nguyễn, thủy quân Đàng Trong chẳng những bình định được thủy khấu, truy diệt hải tặc mà còn đủ mạnh để đọ sức ngang ngửa, thậm chí đã từng đánh bại các hạm thuyền hiện đại của Tây phương. Cả thủy binh của Tây Sơn và Nguyễn Ánh đều đã đạt đến trình độ kết hợp tác chiến giữa chiến thuyền với

³ Đọc thêm Nguyễn Đình Đầu, *Nghiên cứu địa bạ triều Nguyễn, Biên Hòa, NXB. Tp Hồ Chí Minh 1994.*

hỏa pháo và hoạt động của lính thủy đánh bộ. Thậm chí hạm thuyền của Tây Sơn còn chở được voi chiến để đổ bộ, tấn công các mục tiêu xa..

Một chiến thuyền nhỏ của thủy quân nhà Nguyễn - Ảnh tư liệu

Một loại thương thuyền linh hoạt thời Nguyễn do John White vẽ lại - Ảnh tư liệu

Cũng như các binh chủng khác, thủy binh triều Nguyễn chia thành các doanh 營, dưới doanh là các cơ 奇 hoặc vệ 衛, cấp dưới nữa là các đội 隊, dưới đội là thuyền 船, bao gồm các thuyền chiến lớn nhỏ. Trên mỗi thuyền tùy theo quy mô mà có từ 10 đến 20 hoặc 30 lính thủy. Những người lính này vừa là các tay chèo vừa là lực lượng tuần tiễu, chiến đấu...khi áp sát mục tiêu.

Thuyền là đơn vị nhỏ nhất, cấp cuối cùng của thủy binh. Tuy nhiên, An Nhất Thuyền không phải chỉ là chiến thuyền có tên An Nhất mà là căn cứ của đội thuyền chiến tên An Nhất, đơn vị thủy binh chuyên làm nhiệm vụ tuần tra, bảo vệ an ninh trên các thủy lộ khu vực huyện Bình An, cụ thể là trên tuyến sông Sài Gòn hiện nay, lúc đó có tên là Bình Giang 平江 (ở hạ lưu) và sông Băng Bột 冰勃 (ở thượng lưu). Là một căn cứ thủy binh đương nhiên ở đây có hoạt động bảo dưỡng thuyền chiến, trong đó có việc khai thác và chưng cất, chế biến dầu rái từ các rừng dầu ở địa phương.

Như vậy, *An Nhất Thuyền hoàn toàn không phải là một đơn vị hành chính cấp cơ sở, một thôn chuyên nghề chèo ghe đóng thuyền của huyện Bình An mà là một căn cứ thủy binh.* Tương tự như vậy 3 đơn vị Thắng Nhất Thuyền, Thắng Nhị Thuyền, Thắng Tam Thuyền là 3 căn cứ thủy binh phòng vệ bờ biển của triều Nguyễn ở huyện Phước An. Với logic này, lẽ ra phải có ít nhất là một Thuyền, tức một căn cứ thủy binh nữa chuyên tuần tra sông nước ở khu vực sông Phước Long 福隆, nay là sông Đồng Nai, nhất là đoạn chảy qua tỉnh thành Biên Hòa. Tuy nhiên, đến nay, dấu vết của một Thuyền như vậy vẫn chưa tìm ra.

Huyện Bình An, đất Thủ Dầu Một không hề có một thôn, một đơn vị hành chính cấp cơ sở nào tên là An Nhất Thuyền. Điều này hoàn phù hợp với ghi chép của Trịnh Hoài Đức trong Gia Định Thành Thông Chí. Trong sách này, phần về tỉnh Biên Hòa, huyện Bình An có 119 xã, thôn, phường, ấp điểm, nhưng hoàn toàn không có một đơn vị hành chính nào tên gọi là An Nhất Thuyền. Sau này, bộ Đại Nam Nhất Thống Chí do cơ quan Quốc Sử quán của triều Nguyễn biên soạn cũng ghi rõ huyện Bình An không hề có đơn vị hành chính cấp cơ sở nào gọi là Thuyền, có nghĩa là không có một thôn hay xã nào đó tên An Nhất Thuyền.

Những ghi chép địa bạ của An Nhất Thuyền càng chứng minh đây không phải là một đơn vị hành chính mà là một căn cứ quân sự của thủy binh:

An Nhất Thuyền, ở xứ Đặc Du (Dầu Đặc). Đông giáp địa phận thôn Phú Lợi Đông. Tây giáp sông lớn. Nam giáp thôn Phú Lợi Đông, có rạch nhỏ làm giới. Bắc giáp thôn Chánh An, có lập cột gỗ làm giới. Thực canh thổ trạch 1 mẫu 2 sào, bản thuyền đồng canh. Đất gò đồi 1 khoảnh. Đứng tên bả mìn và đóng dấu ký tên là Thuộc binh Tiền súng An Nhất Thuyền, thập trưởng La Văn Lộc.⁴

Thực canh thổ trạch (tức là đất vừa ở vừa trồng trọt) chỉ có 1 mẫu 2 sào⁵(khoảng gần 6.000 m²) là rất ít so với diện tích thực canh của các thôn, xã khác lân cận vì đó chỉ là thửa đất cho cả đội thủy binh lập trại đóng quân và trồng trọt xen ít cây trái. Do vậy mà địa bạ ghi *bản thuyền*

⁴ Nguyễn Đình Đầu, *Nghiên cứu địa bạ triều Nguyễn, Biên Hòa, NXB. Tp Hồ Chí Minh 199, trang 218*

⁵ Dựa vào Quan điền xích (thước ruộng: 0,4664m) một mẫu ta thời triều Nguyễn có 10 sào, tương đương với 4894, 4016 m²

đồng canh. Người đứng tên kê khai không phải là các viên chức địa phương như lý trưởng, xã trưởng (như ở các bản địa bạ của các thôn xã) mà là thập trưởng, người đứng đầu của một đơn vị có tên là thập⁶ (gồm 10 người lính) tên là La Văn Lộc. Hai chữ *thuộc binh* là chỉ lực lượng quân sự địa phương, không thuộc các đại đoàn Ngũ Quân của triều đình (gọi là biên binh). *Tiền súng* cho thấy người này (La Văn Lộc) vừa là thập trưởng vừa là xạ thủ của ụ súng phía mũi thuyền chiến. Ngăn ấy ghi chép của địa bạ không cho ta biết được liệu La Văn Lộc là vị chỉ huy chung của cả căn cứ thủy binh này hay chỉ là một thập trưởng, được phân công ký tên kê khai với quan chức đo đạc để lập địa bạ.

Theo diên cách như địa bạ ghi chép, *An Nhất Thuyền chắc chắn nằm bên bờ sông Sài gòn hiện nay, trải dài từ bờ rạch nhỏ cạnh Trường Mỹ thuật và Viện Kiểm sát nhân dân tỉnh đến Trường Sĩ quan Công binh, bao gồm cả khu gò đồi nay là khu vực Trường Đảng cũ*. Khu gò đồi này ngày xưa chắc chắn là rừng dầu um tùm nên địa bạ mới ghi An Nhất Thuyền ở *xứ Đặc Du (Dầu Đặc)*. Địa bạ ghi *đất gò đồi một khoảnh* tức là khu gò đồi này khá rộng⁷ và chỉ là rừng dầu, không có nhà cửa hay vườn ruộng. Khu vực bên này bờ rạch kéo dài đến chợ Phú Cường hiện nay là thôn Phú Lợi Đông xưa, được ghi trong địa bạ là ở *xứ Xa Tân (Bến Xe), huyện lỵ huyện Bình An*.

Sau này khi đã bình định yên ổn Việt Nam, người Pháp đã không do dự khi thiết lập Thành quan, còn gọi là thành Săng đá hay thành lính tập vào vị trí của An Nhất Thuyền. Hết thời Pháp thuộc đến thời chính quyền

⁶ dưới thập là ngũ, cứ 5 thập thành một đội, 10 đội thành một cơ hay vệ...

⁷ Một khoảnh theo đo đạc cổ Trung Quốc rộng 100 mẫu, tương đương 60 ha hiện nay.

Sài Gòn và cho đến nay, khu vực này trước sau vẫn là một căn cứ quân sự nhưng tên An Nhất Thuyền thì không còn mấy ai nhớ tới hoặc có nhà nghiên cứu lịch sử nào nhắc đến thì lại nhầm lẫn cho rằng nó là một đơn vị hành chính cấp cơ sở. Nay xin nói lại cho đúng vậy./.

HND

Đất Thủ ngày 16/9/2012

Tài liệu tham khảo:

[1] Trịnh Hoài Đức, Gia Định Thành Thông Chí , NXB Giáo dục, 1998.

[2] Đại nam Nhất Thống Chí , NXB Thuận Hóa, tập 5,

[3] Nguyễn Đình Đầu,, nghiên cứu địa bạ triều Nguyễn, phần tỉnh Biên Hòa.NXB thành phố HCM, 1994

[4] Phú Cường-Lịch sử, văn hóa và truyền thống cách mạng. Huỳnh Ngọc Đáng biên soạn; Đảng Ủy phường Phú Cường in ấn và xuất bản 1990.